

במדבר פרק יב

בפרק הזה יוצא הקב"ה להגנתו של משה, ומלמד אותנו מצד אחד פרק חשוב בחומרת לשון הרע, ומאידך פרק חשוב בהבדל העקרוני בין נבואתו של משה ליתר הנביאים. הפרק ילמד בשני שיעורים.

שאלות מכוונות למידה:

1. מהו תוכן דברי מרים ואהרן ומהי טענתם כנגד משה?
2. איך יתכן שמרים הנביאה דברה בגנות אחיה משה רבנו?
3. הפרק מבחין בין נבואת משה ונבואת שאר הנביאים - מה חשיבותה של אבחנה זו?

2..... מבנה הפרק - למורה

3..... דברי מרים ואהרן על משה (פסוקים א-ב).

6..... מעלת משה רבינו (פסוקים ג-ט).

8..... צרעת מרים (פסוקים י-טז).

10..... הקשר רחב (רשות).

11..... הקשר אישי [רשות].

מבנה הפרק- למורה

מיפוי פרק יב על פי הדוברים בו

בפרק י"א למדנו אודות הקושי המנהיגותי שהוביל לבחירת שבעים זקנים שיסייעו למשה בהנהגה. בפרק י"ב אנו שומעים על טענה כנגד משה מצד מרים ואהרן על דרך הנהגתו הנבואית של משה, שגורמת לו לפרוש מחיי העולם, ושומעים את תגובת ה' לטענתם. מתוך כך אנו לומדים על ייחודה של נבואת משה.

לפרק שני חלקים מרכזיים:

האחד הוא דברי מרים ואהרן ותגובת ה'.

השני הוא עונשה של מרים ותגובת אהרן ומשה.

חלק א': נראה כי יש מבנה לחלק זה והמילה המנחה בו היא ד.ב.ר. כאשר הדיבור יכול להתפרש גם לשלילה (ראו פסוק א, ופסוק ח' בחלקו השני) עוד לפני שנבין את המתרחש נוכל לראות תגובה חריפה של ה' הבאה לידי ביטוי בתיאורים לא מקובלים: וישמע ה', פתאום, ויחר, וילך. וכן, שיש בחלק זה של הפרק, תיאורים ייחודיים למשה. מתוך כך נצא להבנה פרשנית.

חלק ראשון:

הדיבור במשה (1)	(א) וַתְּדַבֵּר מְרִים וְאַהֲרֹן בְּמִשְׁחָה עַל אֲדוֹת הָאִשָּׁה הַכַּשִּׁית אֲשֶׁר לָקַח כִּי אִשָּׁה כַּשִּׁית לָקַח:
הטענה (2)	(ב) וַיֹּאמְרוּ הֵרֵק אֵךְ בְּמִשְׁחָה דְבַר ה' הֲלֹא גַם בָּנוּ דְבַר
תגובת ה'	וַיִּשְׁמַע ה':
תיאור משה (3)	(ג) וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד מִכָּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאָדָמָה:
תשובה לטענה (2)	(ד) וַיֹּאמֶר ה' פְּתָאֵם אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן וְאֶל מְרִים צְאוּ שְׁלֹשְׁתֵּיכֶם אֶל אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּצְאוּ שְׁלֹשְׁתֶּם: (ה) וַיֵּרֶד ה' בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֵד פֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּקְרָא אֶהֱרֹן וּמְרִים וַיֵּצְאוּ שְׁנֵיהֶם: (ו) וַיֹּאמֶר שְׁמַעוּ נָא דְבַרְיָ אִם יִהְיֶה נְבִיאֵכֶם ה' בְּמִרְאָה אֱלֹו אֲתוֹדַע בְּחִלּוֹם אֲדַבֵּר בּוֹ:
תיאור משה (3)	(ז) לֹא כֵן עַבְדֵי מֹשֶׁה בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא: (ח) פֶּה אֶל פֶּה אֲדַבֵּר בּוֹ וּמִרְאָה וְלֹא בְחִידָת וַתִּמְנַת ה' יְבִיט
הדיבור במשה (1)	וּמְדוּעַ לֹא יֵרְאֶתֶם לְדַבֵּר בְּעַבְדֵי בְּמִשְׁחָה:
תגובת ה'	(ט) וַיִּחַר אַף ה' בָּם וַיִּלְךְ:

דברי מרים ואהרן על משה (פסוקים א-ב)

הערה למורה: אנו מציעים לפתוח את לימוד הפרק במיפוי הדוברים שבו, ובאופן כזה יעלו מספר שאלות שהמיפוי מעלה. ניתן לשאול שאלות כגון אלה:
 מה הקשר בין פסוק א לפסוק ב? בין פסוק ג לקודמיו?
 כיצד דברי מרים ואהרן בפסוקים א-ב מתקשרים לדברי ה' בפסוקים ו-ח?
 מדוע רק מרים נענשה ואהרן לא?

פסוקים	המדבר	השומע	תוכן הדיבור
א	מרים (ואהרון)		במשה על אודות האשה הכשית אשר לקח כי אשה כושית לקח: הרק אך במשה דבר ה' הלא גם בנו דבר
ב			
ג	דברי הכתוב		והאיש משה ענו מאוד
ד	ה'	משה, אהרון מרים	צאו שלושתכם אל אהל מועד
ז	דברי הכתוב		ויצאו שלשתם
ה	ה'	אהרון ומרים	אהרון ומרים
ה	דברי הכתוב		ויצאו שניהם
ו-ח	ה'	אהרון ומרים	שמעו נא דברי אם יהיה נביאכם במראה... בחלום... לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן פה אל פה אדבר בו, ומראה ולא בחידות. ותמונת ה' יביט ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי משה
ט-י	דברי הכתוב		ויחר אף ה' בס וילך והענן סר מעל האהל והנה מרים מצורעת כשלג ויפן אהרון אל מרים והנה מצורעת
יא-יב	אהרון	משה	בי אדני אל תשת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו אל נא תהי כמת... ויאכל חצי בשרו
יג	משה	ה'	אל נא רפא נא לה
יד	ה'	משה	ואביה ירוק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים תסגר שבעת ימים מחוץ למחנה
טו-טז	דברי הכתוב		ותסגר מחוץ למחנה שבעת ימים והעם לא נסע עד האסף מרים

דברי מרים ואהרן על משה

בפרק י"א למדנו אודות הקושי המנהיגותי שהוביל לבחירת שבעים זקנים שיסייעו למשה בהנהגה. בפרק י"ב אנו שומעים על טענה כנגד משה מצד מרים ואהרן על דרך הנהגתו הנבואית של משה, שגורמת לו לפרוש מחיי העולם, ושומעים את תגובת ה' לטענתם. מתוך כך אנו לומדים על ייחודה של נבואת משה.

א וַתְּדַבֵּר מְרִים וְאַהֲרֹן בְּמִשְׁחָה עַל אֲדֹת הָאִשָּׁה הַכֹּשִׁית אֲשֶׁר לָקַח כִּי אִשָּׁה כֹּשִׁית לָקַח:

ב וַיֹּאמְרוּ הָרֶק אַךְ בְּמִשְׁחָה דְבַר ה' הֲלֹא גַם בָּנוּ דְבַר וַיִּשְׁמַע ה':

הקשיים בכתוב רבים:

•מדוע הפועל (ותדבר) הוא לשון יחיד והמדברים הם שניים (אהרון ומרים)

•מה פירוש 'האשה הכושית'?

•מי היא האשה הכושית?

*מה הכוונה במילים 'כי אשה כושית לקח'?

•מה הקשר בין הדיבור בפסוק א לדיבור בפסוק ב?

הערה למורה: כדאי להעלות את השאלות מן הכתובים ואח"כ למצוא את התשובות בפרשנים.

פסוק א:

זהו אחד המקומות בהם אונקלוס שבד"כ מקפיד לתרגם את פשטות הכתובים, חורג – משנה ומוסיף מילה וכך מפרש את הפסוק:

אונקלוס [א]:

ומלילת מרים ואהרן במשה על עיסק אתתא שפירתא דנסיב ארי אתתא שפירתא דנסיב רחיק.

תרגום: על ענין האשה היפה שלקח כי את האשה היפה שלקח עזב.

אונקלוס משנה את המילים: אשה כושית – אשה יפה, ומוסיף מילה לפסוק על מנת להשלים את המידע – כי האשה היפה לקח ועזב.

הערה למורה: זוהי הזדמנות לדבר על תרגום אונקלוס, על חשיבותו ועל קבלתו במסגרת שנים

מקרא ואחד תרגום שיש חובה ללמוד כל שבוע

רש"י מרחיב את הדברים בעקבות מדרש חז"ל:

רש"י [א]:

ותדבר מרים ואהרן - היא פתחה בדבור תחילה, לפיכך הקדימה הכתוב תחלה, ומנין היתה יודעת מרים שפרש משה מן האשה? רבי נתן אומר, מרים היתה בצד צפורה בשעה שנאמר למשה אלדד ומידד מתנבאים במחנה, כיון ששמעה צפורה, אמרה אוי לנשותיהן של אלו אם הם נזקקים לנבואה שיהיו פורשין מנשותיהן כדרך שפרש בעלי ממני, ומשם ידעה מרים והגידה לאהרן. ומה מרים שלא נתכוונה לגנותו, כך נענשה, קל וחומר למספר בגנותו של חבירו.

שימו לב על כמה שאלות עונה רש"י בדרכו המקצרת.

כמו כן יש לשים לב כי רש"י בעקבות המדרש מסביר את הדברים כסמיכות פרשיות לפרק י"א וסיפור אלדד ומידד.

פסוק ב:

בפסוק א' ישנו תוכן הדברים שדיברו מרים ואהרון ואילו בפסוק ב' ישנה טענה שלהם. כיצד המידע שלמדנו עד כה על דברי אהרון ומרים מסייע לנו להבין את טענתם? נמשיך עם פירוש רש"י:

רש"י [ב]:

הרק אך - עמו לבדו דבר ה' :

הלא גם בנו דבר - ולא פרשנו מדרך ארץ :

מהי הטענה שטוענים מרים ואהרון נגד משה?
מהי הדוגמא האישית שהם מביאים לנמק את טענתם?

מעלת משה רבינו (פסוקים ג-ט)

ג וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד מִכָּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי הָאָדָמָה : ד וַיֹּאמֶר ה' פִּתְּאֵם אֶל-מֹשֶׁה וְאֶל-אַהֲרֹן
וְאֶל-מֵרְיָם צֵאוּ שְׁלֹשְׁתֶּכֶם אֶל-אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּצְאוּ שְׁלֹשְׁתָּם : ה וַיֵּרֶד ה' בְּעַמּוּד עָנָן וַיַּעֲמֵד פֶּתַח אֹהֶל
וַיִּקְרָא אֶהֱרֹן וַיִּמְרָא וַיֵּצְאוּ שְׁנֵיהֶם : ו וַיֹּאמֶר שְׁמַעוּנָא דְבַרִּי אִם-יְהִיֶה נְבִיאֲכֶם ה' בְּמִרְאָה אֵלָיו אֲתוּדַע
בְּחִלּוֹם אֲדַבְּרֶבּוּ : ז לֹא-כֵן עֲבַדִּי מֹשֶׁה בְּכָל-בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא : ח פֹּה אֶל-פֹּה אֲדַבְּרֶבּוּ וּמִרְאָה וְלֹא
בְּחִידָת וּתְמִנַת ה' יְבִיט וּמְדוּעַ לֹא יֵרְאֶתֶם לְדַבֵּר בְּעַבְדִּי בְּמֹשֶׁה : ט וַיַּחַר אָף ה' בָּם וַיִּלְךְ :

- מהם ההבדלים בין נבואת משה לנבואת יתר הנביאים?
 - מדוע מדגיש הכתוב הבדלים כאלו?
 - איך דברי ה' קשורים לדברי מרים ואהרן וללשון הרע?
 - מהי מטרתה של ההתגלות הפתאומית למרים ואהרן? [פסוק ד]
- על כך נענה בעזרת המקורות הבאים.

בין נבואת משה לנבואת יתר הנביאים

הרמב"ם מונה מספר הבדלים בין נבואת משה רבינו לנבואת יתר הנביאים – אילו הבדלים כתובים במפורש בפרקנו?

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ז , הלכה ו:

ומה הפרש יש בין נבואת משה לשאר כל הנביאים?

- שכל הנביאים בחלום או במראה ומשה רבינו מתנבא והוא ער ועומד. שנאמר 'ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע הקול מדבר אליו'.
- כל הנביאים על ידי מלאך, לפיכך רואים מה שהם רואים במשל וחידה, משה רבינו לא על ידי מלאך שנאמר 'פה אל פה אדבר בו', ונאמר 'ודבר ה' אל משה פנים אל פנים', ונאמר 'ותמונת ה' יביטי'. כלומר שאין שם משל אלא רואה הדבר על בוריו בלא חידה ובלא משל, הוא שהתורה מעידה עליו 'במראה ולא בחידות' שאינו מתנבא בחידה אלא במראה שרואה הדבר על בוריו.
- כל הנביאים יראים ונבהלים ומתמוגגין ומשה רבינו אינו כן, הוא שהכתוב אומר 'כאשר ידבר איש אל רעהו' כלומר כמו שאין אדם נבהל לשמוע דברי חבירו כך היה כוח בדעתו של משה רבינו להבין דברי הנבואה והוא עומד על עומדו שלם.
- כל הנביאים אין מתנבאים בכל עת שירצו משה רבינו אינו כן אלא כל זמן שיחפוץ רוח הקודש לובשתו ונבואה שורה עליו ואינו צריך לכוון דעתו ולהזדמן לה שהרי הוא מכוון ומזומן ועומד כמלאכי השרת, לפיכך מתנבא בכל עת שנאמר 'עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם', ובזה הבטיחו האל שנאמר 'לך אמור להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי'.

הא למדת שכל הנביאים כשהנבואה מסתלקת מהם חוזרים לאהלם, שהוא צרכי הגוף כלם כשאר העם, לפיכך אין פורשין מנשותיהם, ומשה רבינו לא חזר לאהלו הראשון, לפיכך פירש מן האשה לעולם ומן הדומה לו, ונקשרה דעתו לצור העולמים, ולא נסתלק מעליו ההוד לעולם וקרן עור פניו ונתקדש כמלאכים.

דברי אהרון ומרים אל מול מעלת משה

לפי דברי הרמב"ם, מה הקשר בין פסוקים ג' ט' לפסוקים א' ב' - איך ההבדלים בין מעלת נבואת משה לנביאי ישראל קשורים לדברי מרים ואהרן?

מרים ואהרון השוו את עצמם למשה, וטענו שכפי שהם לא נהגו פרישות, כך אין סיבה שמשה יעשה זאת;

מדברי הרמב"ם למדנו שמשה רבנו הוא הנביא היחידי שאמור להיות מוכן לנבואה בכל רגע, וזו הייתה הסיבה לכך שהיה חייב לפרוש מאשתו, מה שאין כן מרים ואהרן שהיו נביאים שנבואתם לא הייתה בכל עת שירצו.

העמקה

התגלות ה' בפתאומיות בפסוק ד

מדרש תנחומא (בובר) פרשת מצורע סימן ו :

מה עשה להן הקב"ה, נגלה עליהן והיו צריכין טבילה, שנאמר 'ויאמר ה' פתאום אל משה ואל אהרן ואל מרים' (במדבר יב, ד). מהו 'פתאום' שנגלה אליהם והיו צריכין למים [לטבילה בגלל טומאתם, כיון שלא פרשו מחיי אישות].

לפי המדרש התגלות ה' בפתאומיות בפסוק ד, ממחישה את הצורך של משה להיות טהור בכל עת לנבואה, מה שאין כן יתר הנביאים, שהנבואה שרתה עליהם בתדירות נמוכה בהרבה.

מהי המשמעות לדורות של ההבדלים בין דרגת נבואת משה רבנו לדרגת נביאי ישראל?

רמב"ם בפירוש משנת סנהדרין פרק י, א:

"שזאת התורה לא תבוטל ולא תבוא תורה אחרת זולתה"

משה רבינו במעלה אחרת מכל הנביאים שהיו ושעתידים להיות.

כתוצאה מכך אי אפשר לבטל את דבריו, ולכן התורה לעולם תהיה נצחית ולא תתבטל.

צרעת מרים (פסוקים י-טז)

מדוע רק היא נענשה ולא אהרן?

רש"י [א]

ותדבר מרים ואהרן - היא פתחה בדבור תחילה,
לפיכך הקדימה הכתוב תחלה.

לפי פירוש רש"י למרים היה חלק מרכזי במעשה כיוון שהיא התחילה בדיבור.
דבר זה מסביר מדוע רק היא נענשה.

הערה למורה:

בלשון המקרא הטעמת הפועל נקבעת לפי השם הסמוך לפועל. כך שלפי הפשט גם מרים וגם אהרן דיברו. רש"י לא חולק על כך אלא מדגיש שסדר השמות מעיד שמרים פתחה בדיבור.

העמקה

מדרש תנחומא (ורשא) פרשת מצורע סימן ב
'ויחר אף ה' במ וילך', 'בם' - במרים ובאהרן, אלא שאהרן נתרפא מיד ומרים לאחר שבעה ימים שנאמר 'ותסגר מרים שבעת ימים'

לפי המדרש כשם שאהרן היה שותף לדיבור על משה, הוא היה שותף גם לעונש הצרעת. מרים לקתה בעונש חמור יותר מאחר שפתחה בדיבור.

רמב"ם הלכות טומאת צרעת פרק טז הלכה י:

ועל עניין זה מזהיר בתורה ואומר השמר בנגע הצרעת זכור את אשר עשה י"י א-להיך למרים בדרך, הרי הוא אומר התבוננו מה אירע למרים הנביאה שדיברה באחיה שהיתה גדולה ממנו בשנים וגידלתו על ברכיה וסכנה בעצמה להצילו מן הים והיא לא דברה בגנותו.

אלא טעתה שהשוותו לשאר נביאים והוא לא הקפיד על כל הדברים האלו שנאמר והאיש משה ענו מאד ואע"פ כן מיד נענשה בצרעת.

תגובות לצרעת מרים

- התגובה של מרים – הכתוב לא ציין (שתיקה, קבלת הדין)
- אהרן מבקש עזרה ממשה

יא ויאמר אהרן אל משה בי אדני אל נא תשת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו:
יב אל נא תהי כפמת אשר בצאתו מרחם אמו ויאכל חצי בשרו:

• משה מתפלל לה':

יג ויצעק משה אל ה' לאמר אל נא רפא נא לה:

• העם ממתין לה בסבלנות ובכבוד עד שתתרפא

טו וְהִסְגֵּר מֵרִים מַחֲוִיץ לַמַּחֲנֶה שִׁבְעַת יָמִים וְהָעַם לֹא נָסַע עַד הָאָסֶף מֵרִים

יא וַיֹּאמֶר אֶהְרֹן אֶל מֹשֶׁה בֵּי אֲדֹנָי אֵל נָא תִשָּׁת עָלֵינוּ חַטָּאת אֲשֶׁר נִוְאלָנוּ וְאֲשֶׁר חָטָאנוּ :
יב אֵל -נָא תְהִי כַמֶּת אֲשֶׁר בְּצִאתוֹ מִרְחֹם אִמּוֹ וַיֹּאכַל חֵצִי בְשָׂרוֹ :

רשב"ם:

אל נא תהי כמת - כלומר לכבודך ובשבילך אל נא תהיה אתה בעצמך כמת [...]
מאחר שנולדה מרים מרחם אמו של משה והיא מתה, הרי נאכל חצי בשרו של משה:

רשב"ם מסביר את דברי אהרן כניסיון לשכנע את משה שיתפלל בעד אחותו מרים,
כי מותה הצפוי מצרעת עלול לגרום לו לחוש כמת, בגלל שהם אחים.
נושא הפועל "תהיי" הוא משה.

הקשר רחב (רשות)

על הצרעת בתנ"ך

בחומש ויקרא, פרקים י"ג-י"ד, מתוארת הצרעת כמחלה בעור, בבגד ובבית; זיהוי המחלה נעשה ע"י הכהן.

בהקשר של לשון הרע:

• משה (שמות ד, ו)

• מרים ("זָכוֹר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה ה' אֱלֹהֶיךָ לְמִרְיָם בְּדֶרֶךְ בְּצֵאתְכֶם מִמִּצְרָיִם" [דברים כד, ט]).

בהקשרים נוספים:

• גאווה - דברי הימים ב' פרק כ"ו (המלך עוזיה)

• חמדנות – צרעת גחזי (מלכים ב פרק ו).

• הצרעת כקללה – יואב וזרעו קוללו בצרעת (שמואל ב ג, כט).

הביטוי "על אודות" במקרא

• בראשית כ"א, יא. כה,

• שמות י"ח, ח

רש"ר הירש לפס' א':

כל מקום שהביטוי 'על אודות' מצוי בתורה בהקשר דומה הרי הוא מתייחס תמיד לאדם או לחפץ הסובל מקיפוח ומבקשים עתה לדרוש את טובתו. כך בראשית כ"א, יא, כה. שמות יח' ח [...] וכן יש לומר גם כאן ב'אשה הכושית' התלונה איננה עליה אלא לטובתה.

הערה למורה: מומלץ להביא קונקורדנציות לכיתה או צילומים של אותם עמודים, או לחפש יחד בפרויקט השו"ת, ולתת לתלמידים להתנסות בהבנת עומק הביטוי/הרעיון לאורך כל הקשריו. חיפוש המילה בהקשרים נוספים בתנ"ך, חשוב לא רק בכדי להגיע להבנה של המילה / ביטוי, אלא בשביל שהתלמידים ייחוו את עוצמת מלאכת הפרשנים לאורך הדורות.

הקשר אישי [רשות]

הקשר אישי

לשון הרע:

- מה גורם לנו לדבר בגנות אנשים אחרים? בגנות קרובינו?
- איך ניתן להימנע מלשון הרע? ומתי יש לאמר דברים גם אם הם כוללים לשון הרע כביכול? כיצד להבדיל בין המקרים?

יחסי אחים:

- מה ניתן להסיק מהסיפור בנוגע ליחסים בין אחים?
- מתי מעורבות משפחתית היא תורמת ומתי היא יוצרת נזקים?